

HANNU SOIKKANEN

Sorsan näkökulma

Professori Hannu Soikkanen arvioi Kalevi Sorsan teoksen *Kansankoti ja punamulta*.¹

■ Vuoden 2003 syksyllä ilmestyivät kauan odotetut Kalevi Sorsan muistelmat vuosilta 1972–1976. Kiinnostus niihin johtuu siitä, että hänellä oli tietoa, jota ei muilla ollut. Muistelmat antavat tietoa mm. poikkeuslaista, EEC-sopimuksen vaiheista, Sorsan ensimmäisestä hallituksesta ja siitä, miksi Sdp ensimmäisenä puolueena asetti Kekkonen presidenttiehdokkaakseen jo vuonna 1975 kolmen vuoden päässä oleviin vaaleihin. Kun Kekkonen ei vuonna 1972 suostunut ehdokkaaksi, vaan hänet piti valita presidentiksi poikkeuslain avulla, niin mikä Sorsan näkökulmasta muutti Kekkonen mielen ja miten suuri puolue ymmärsi tällaista ”oikuttelua”? Tästä on olemassa kaksi erilaista perimätietoversiota, toisen mukaan Sdp teki ”loistavan taktisen siirron” vetäessään maton Karjalaisen alta, toinen on puolueen kannalta vähemmän kunniakas. Sen mukaan Kekkonen oli itse aktiivinen, eikä Sorsalla tai puoluejohdolla ollut osaa eikä arpaa taktiikkaan. Toki Sdp voitti kovan kilpailun Kekkosesta, tällainen oli pelin henki 1970-luvulla.

Sorsan muistelmat eivät petä odotuksia. Ne ovat varsinkin alkuosiltaan sitä, mitä mielestäni hyvien muistelmien tulee olla, eli niistä käy ilmi kuinka kirjoittaja tapahtumat ja asiat koki. Muistelmien tavoite ei ole kirjoittaa historiaa, eli esittää miten asiat ovat myös ulkopuolelta katsottuina, myöhemmin saadun tiedon valossa ja yleisemmästä näkökulmasta ohi aikalaiskokemuksen. Muistelmissa subjektiivinen aikalaiskokemus on tärkeintä. Yleensäkin historiantutkimuksessa on pakko valita tietty näkökulma. Sen kaudesta voidaan sitten keskustella. Monia ärsyttää, jos muistelija näkee roolinsa vähän suurempana kuin se on. Minusta se kuuluu asiaan, se kertoo ihmisestä yleensä

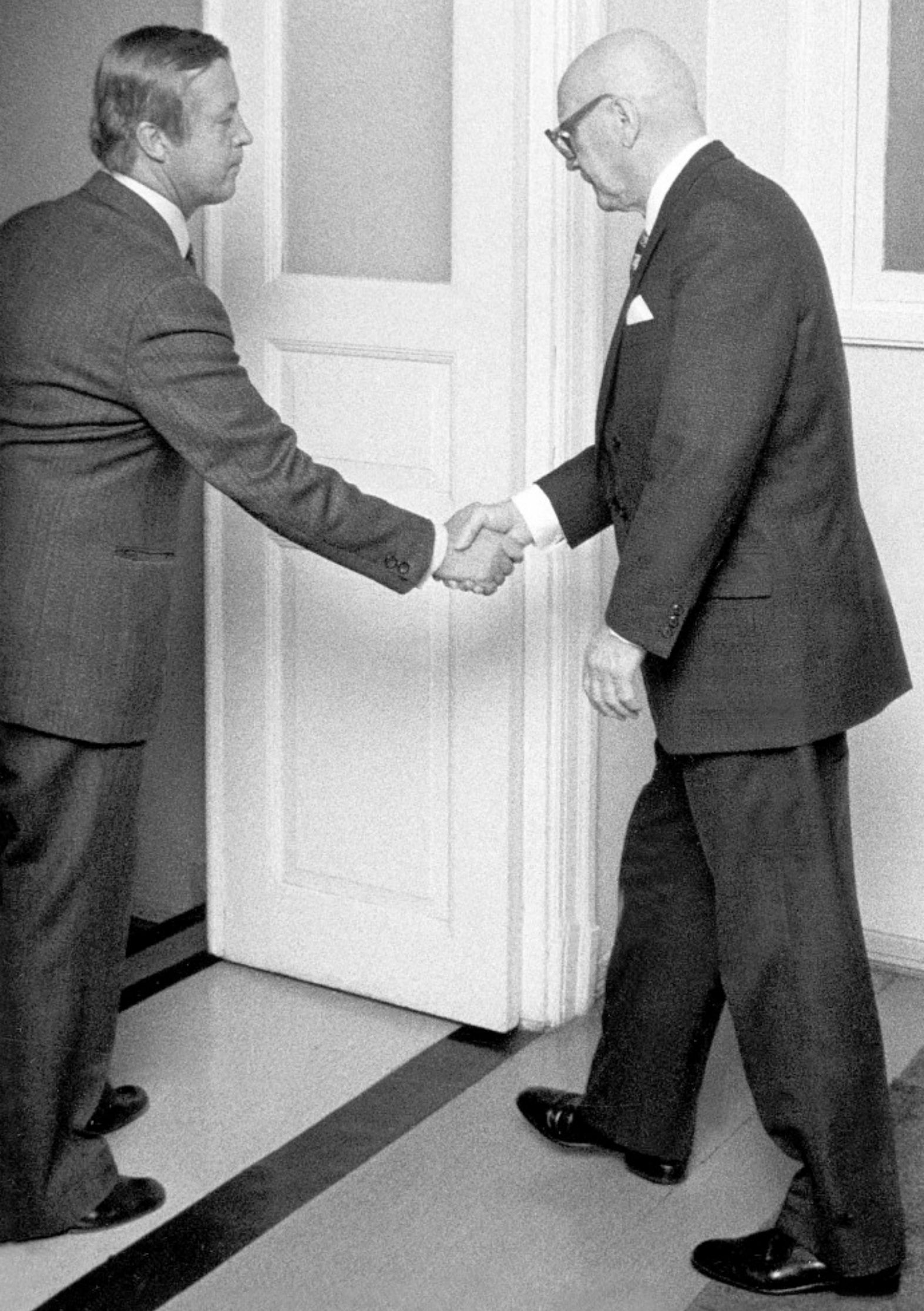
ja kehumisen aste muistelijasta erityisesti. Mielestäni artikkelini otsikko ”Sorsan näkökulma” sopii hyvin muistelmien yhteeseen.

Sorsan näkökulmasta 1970-luvun punaisena lankana kulkee Kekkonen ja Sorsan ”torjuntavoitto” Suomen kannalta pahimmasta vaihtoehdosta, Ahti Karjalaisen valinnasta presidentiksi. Toinen tärkeä juonne on ”kansankodin” rakentaminen yhteistyöllä punamultahallituksessa Karjalaisen kilpailijan Johannes Virolaisen kanssa. Sorsan muistelmat ovat aito todistus tuon ajan kokemuksesta, ne liikkuvat siinä kiinnostavassa jännitekentässä, jonka synnytti Kekkonen väistymisen odottelu, ensin, 1974, sitten 1978 ja sitten, että kyllä se joskus. Muistelmat osoittavat, kuinka paljon politiikkaan vaikutti presidentin viran tavoittelu niiden miesten mielissä – tällöin mukana oli vain miehiä – , joilla virkaan oli mahdollisuuksia. Se että tämä seikka nousee vahvasti esille ei merkitse historian tulkintaa vain henkilökeskeisesti, sillä ko. miehillä oli asemaa puolueissa ja muissa instituutioissa ja valtiovaltaakin sopi käyttäen omien pyrkimysten edistämiseksi.

Karjalainen vastaan Sorsa

Presidenttikysymys nostaa, tosin ei yksinomaan, Karjalaisen Sorsan vastustajaksi, Mauno Koiviston eräänlaiseksi ”vapaamatkustajaksi”, Johannes Virolaisen toisaalta yhteistyökumppaniksi, olihan hän Karjalaisen vastustaja, mutta toisaalta myös Mietusen hallituksen ulkopuolella ollessaan veneenkeikuttajaksi, ja Niilo Hämäläisen vuorineuvosten ”hassutettavaksi”. Mielenkiintoista ja aitoa kokemukseen perustuvaa muistelua on se katkeruus, jota Sorsa purkaa Koivistoon. Jo Koiviston Nordek-hanke on presidenttipeliä, Koivisto luopuu puolueettomuus-sanasta ja sopii sähköveturien tilaamisen Neuvostoliitosta. Hänen asemansa Suomen Pankin pääjohtajana antaa mahdollisuuden valita politiikasta sopivia haarukkapaloja. Sorsa siteeraa mielellään Virolaista niiltä kohdin, kun tämä ko-

1. Kalevi Sorsa: *Kansankoti ja punamulta*. Otava 2003 Keuruu. 575 s.

Pääministeri Kalevi Sorsa (vas.) toivottaa presidentti Urho Kekkosen tervetulleeksi presidentinesittelyyn 23.5. 1975. Oikealla ulkoministeri Abti Karjalainen. Lehtikuva (Hans Paul).

rosta Koiviston tekemättömyyttä. Valitettavasti Sorsan muistelmat jäivät kesken, emmekä saa tietää muuta kuin aikaisemmin kerrottuja välähdyksiä siitä Jaakobin painista, jonka Sorsa kävi luopuessaan sovinnolla puolueen presidenttiehdokkuudesta Koiviston hyväksi ajatellen perustellusti, että hänen aikansa tulee vielä.

Mutta Sorsan ja hänen mukaansa myös Kekkonen varsinkin vastustaja oli Karjalainen. Sorsa yhtyy Max Jakobsoniin siinä, että Kekkonen epäluulo heräsi kun viittaus puolueettomuuteen jäi pois Karjalaisen Neuvostoliiton vierailuun keväällä 1971 liittyneestä kommunisteista. Sorsa ja Juhani Suomi ovat tästä eri mieltä. Sorsan mukaan Kekkonen oli pakkoraossa, kun hän hyväksyi sen tapahtuneena tosiasiana. Sorsa on vakuuttunut päinvastoin kuin esim. Juhani Suomi, että Kekkonen vaikutti Karjalaisen hallituksen kaatumiseen myöhäissyksyllä 1971. Sorsankin mielestä SAK:n ja sosiaalidemokraattien taipumattomuuteen MTK:n ja keskustan vaatimusten edessä vaikuttivat metallin edessä olevat vaalit. Kun Kekkonen ja Karjalaisen vihamielisestä suhteesta juuri tässä tilanteessa ei ole käytettävissä heidän omia mielipiteitään, niin Sorsa käyttää heidän suhteestaan luonnehdintaa ”mykkien sota”. Hän sanoo saavuttaneensa tässä suhteessa Kekkonen kanssa yhteisymmärryksen, jossa ei tarvittu sanoja. Päiväkirjassaan (3. 31.11.1971 s. 212) Kekkonen sanoo arvoituksellisesti, että Karjalaisen hallituksen kaatumisen perimmäiset syyt ovat syvemmällä kuin näköisillä olleet kiistakysymykset

Sorsan ensimmäisen hallituksen aikana hajallaan olleet kommunistit yrittivät eheyttää puoluettaan kovalla oppositiopolitiikalla. Skdl:hän oli kevättälvella 1971 lähtenyt Karjalaisen hallituksesta, kun hallituskumppanit eivät sallineet sille erioikeutta äänestää hinnankorotuksia vastaan. Keskenään riitaisen Skp:n taktiikka perustui samaan käsitykseen kuin 1948, eli Sdp ja porvarilliset puolueet ja myös Kekkonen oli asetettava tilanteeseen, jossa heidän oli annettava Skp:lle periksi, tai heidän oli otettava riski ja jätettävä kommunistit hallituksen ulkopuolelle, mikä voitiin tulkita neuvos-

toivastaisuudeksi. Kuitenkin sosiaalidemokraatit ja keskusta sekä Karjalainen että Kekkonenkin olivat sitä mieltä, ettei erivapautta voitu antaa. Sosiaalidemokraatitkaan eivät pelänneet Honka-liiton haamua, kun Kekkonen ja Karjalainen olivat samalla puolella. Tosin Kekkonen vakuutti sekä Neuvostoliitolle että kommunisteille, kuinka pahoillaan hän oli Skdl:n lähdöstä ja syytti siitä taistolaisia. Tähän sopii vanha sanonta, ”miks vakuuttaa hän liiaks”. Edellisenä päivänä oli päättynyt metallin lakko, joten kommunistien sitomiseen ei ollut niin suurta tarvetta.

Toisiaan tarvitsevat Kekkonen ja sosiaalidemokraatit

Vuodesta 1970 Kekkonen ja sosiaalidemokraatit tarvitsivat aikaisempaa enemmän toisiaan ja myös löysivät toisensa. Kun Neuvostoliitto Tshekkoslovakian miehityksen jälkeen pyrki tiukentamaan otettaan Suomesta ja kun kommunistien tulo hallitukseen ja nuorten liikehdintä rohkaisi sosialistisia muutospyrkimyksiä, kasvoi Neuvostoliitossa ja kommunistien piirissä ajatus kokeilla taas kerran suomalaisen yhteiskunnan kestävyyttä jopa ohi Kekkonen. Tähän toivat lisänsä vuoden 1970 vaalit, jotka taas kerran osoittivat, että yhteiskunnan muutoksista tuleva paine särki valtapolitiikan kuvioita. Kansa äänesti väärin. Se nostatti Neuvostoliiton epäluuloja. Kun kommunistit Neuvostoliiton yllyttäminä yrittivät lakkojen avulla horjuttaa Kekkonen valtaa tai ainakin hänen sovintoesitystään ja kun suurlähettiläs Beljakovin mukanaolo osoitti konkreettisesti Neuvostoliiton olevan näiden hankkeiden takana, Kekkonen tarvitsi sosiaalidemokraatteja. Kun lisäksi keskusta SMP:n painetta torjuessaan siirtyi Kekkonen termejä käyttäen ”oikealle”, sosiaalidemokraatit ja Sorsa syrjäyttivät entistä enemmän keskustan Kekkonen yhteistyökumppanina.

Kevättälvella 1971 kommunistien lähdettyä Karjalaisen hallituksesta Sorsan panos Sdp:n sopeuttamisessa tilanteeseen oli tärkeä. Siihen liittyi mielenkiintoinen episodi, jossa Neuvostoliitto päästettiin määräämään jo yksityisestä ministeristä. Sorsa nimittäin

toteutti Kekkonen ja Karjalaisen toiveen, ettei Sylvi Siltasta valittu ministeriksi vaan Pekka Kuusi. Sorsa totesi puoluetoimikunnassa, ettei kysymys ollut vasta-asetelmasta Kuusi-Siltanen, vaan hallitusryhmän ”kokonauskuvasta”. Sillä hän ymmärsi sosiaalidemokraattisen ministeriryhmän tannerilaisuutta tai ainakin vanhaa Kekkos-vastaisuutta. Muistelmissaan Sorsa unohti tämän arvionsa ja ihmetteli, miksi Siltanen nousi näin tärkeäksi. Vaikka Rafael Paasiokin loppujen lopuksi hyväksyi Siltasen vaihtamisen Kuuseen, ratkaisu oli hänelle vaikeampi kuin Sorsalle. Paasio sanoi puoluetoimikunnassa Kekkonen pelänneen ”pakkashallitusta”. Se oli Paasion kannalta helpompi tulkinta ja osin oikeakin, sillä hallitukseen jo kuuluvat Helle, Käkelä, Haapasalo ja Kalavainen olivat tunnettuja ”tannerilaisia”. Siltanen sai hyvityksen Paasion vähemmistöhallituksen aikana, silloin hänet nimitettiin ensimmäiseksi naismaaherraksi. Kekkonen epäluulon oli herättänyt Tyyne Leivo-Larssonin ”kantelu” Siltasen neuvostovastaisuudesta. Kekkosesta, kuten Sorsakin toteaa, oli tullut henkilö, jonka liepeeseen tartuttiin ja jolle kanneltiin kilpailijoista myös Neuvostoliiton edustajiin vedoten. Siinä Kekkonen arkiston perusteella Karjalainen oli aktiivisin, ja näin Sorsan asenteelle oli vankka pohja.

Sorsa käsittelee varsin pitkästi vanhaa arvoitusta Zavidovo-vuotajasta. Hän ei päädy selvään ratkaisuun, mutta tuo esiin senkin mahdollisuuden, että Kekkonen halusi nämä asiat julkisuuteen. Linjalta Repo-Jyränki vuotaja löytyy hänen mielestään todennäköisimmin. Mutta niin Sorsa kuin Juhani Suomikin nostavat hieman yllättävästi esille Koiviston nimen. Kumpikaan ei asiaa perustele. Sorsalla tämä tieto ilmeisesti pohjautuu keskusteluun Elina Sanan (Suominen) kanssa, joka *Ydin*-lehden päätoimittajana oli lähellä vuotoa ja katsoi tietävänsä vuotajan. Kekkonen tarttui vuodon luomaan tilanteeseen. Sorsaa se auttoi viemään läpi poikkeuslain. Kekkonen saaminen presidentiksi ja EEC-sopimuksen hyväksyntä kytkeytyivät toisiinsa. Viime mainituksa asiassa sekä kommunistit että Neuvostoliitto painostivat Kekkoa ja sosiaalidemokraat-

teja, varsinkin pääministeri Sorsaa, mm. siihen vedoten, että osa sosiaalidemokraatteja oli sopimusta vastaan.

Sorsan muistelmista odottaa valaisua myös siihen, miksi sosiaalidemokraatit ehditivät ensimmäisinä pyytämään Kekkoa keväällä 1975 ehdokkaakseen vuoden 1978 vaaleihin. Sorsan mukaan Kekkonen oli jo lähes vuotta aikaisemmin eli 13. toukokuuta 1974 kertonut hänelle olevansa suojea yhdelle jatkokaudelle. Tämä oli tapahtunut Karjalaisen arvostelun yhteydessä. Sorsa sijoittaa Kekkonen suostumisen maaliskuussa 1975 pidettyyn saunailtaan, siis aikaisemmaksi kuin on uskottu. Ehkä Sorsa erehtyy ajasta. Sekä Sorsan että tilaisuutta myös muistelmissaan kuvanneen Pertti Paasion mukaan Kekkonen johdatteli keskustelun siihen, että Sorsan oli luontevaa, ehkä lähes velvollisuus todeta sosiaalidemokraattien asettavan Kekkonen ehdokkaakseen. Kun puoluetoimikunnan lähetystö meni pyytämään Kekkoa 23. huhtikuuta 1975, presidentti herkesi innostuneeksi. Näin, Sorsan mukaan, Kekkonen oli valinnut sosiaalidemokraatit eivätkä sosiaalidemokraatit roikkuneet Kekkonen liepeessä.

Sille että Kekkonen hajotti eduskunnan ennen aikojaan ETYK:n ajaksi – jo toisen kerran peräkkäin – ja määräsi uudet vaalit sekä nimitti Keijo Liinamaan virkamieshallituksen, on Juhani Suomi esittänyt motiiviksi hallituspoliittista umpikujaa ja Lasse Lehtinen halua olla yksin eturivissä. Sorsa kyllä toteaa hallituspoliittisen umpikujan, mutta viittaa samalla Kekkonen kuuluisan muistion populistisiin piirteisiin. Muistiossaan, jota Kekkonen jakoi Lapista tultuaan ja jonka hän sitten toimitti julkisuuteenkin, hän moitti hallituksen huonoa taloudenhoitoa kohteenaan erityisesti valtiovarainministeri Virolainen. Lisäksi Kekkonen arvosteli Virolaista parlamenttien välisen liiton kokousmatkasta Ceylonille. Tyytymättömyys kohdistui myös virkanimityksiin ja ministerien palkkojen korotuksiin. Sorsa sai Kekkoselta selville, etteivät sosiaalidemokraatit tai Virolainen olleet tyytymättömyyden pääkohde. Se oli Karjalainen, joka oli asettanut virkamieshallituksen nimittämistä vastaan ja hakenut kannalleen Neuvostoliiton

tukea. Siihenhän ei saanut turvautua kukaan muu kuin Kekkonen.

Sorsa myöntää, että kritiikkiä tuli vähän hänelle itselleenkin, sillä muistiossa oli vihje pääministerin mahdollisesta vikapäisyydestä, jos hän oli antanut Virolaiselle luvan matkustaa Ceylonille. Vaikka kaikki johtavat poliitikot olivat Kekkonen ”kurituksen” alla, vastarintaan nousi vain pääsyytetty Karjalainen. Virolainen ja Sorsa olivat tyytyväisiä, kun se oli hän. Tätä kaikkea Sorsa, tosin vähän kainostellen, ihaili. ”Asetelma oli loppuun asti harkittu, niin kuin ’Kekkonen konsteissa’ aina”, toteaa Sorsa muistelmissaan. Tosin Sorsakin tuli kriittiseksi, kun vaalien jälkeen Kekkonen nimitti pääministerikandidaatiksi eläkeläisystävänsä Martti Miettusen ja runnasi kokoon hätätilahallituksen, jonka ulkopuolelle jäivät keskustan riitelevät johtajat. Sorsa, joka sai ulkoministerin paikan, näki kuinka Kekkonen yritti hallita Miettusen selän takaa, mutta tilanne oli ylivoimainen Kekkosellekin. Sorsa oli kypsä sanomaan, että Kekkonen otti liikaa sisäpoliittista johtajuutta ja vastuuta.

Muistelmiensa loppupuolella Sorsa esittelee laajasti ensimmäisen hallituksensa hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyviä ratkaisuja ja niiden taustaa. Myös öljykriisin aiheuttamaa haastetta taloudelle käsitellään paljon. Tässä osiossa ei enää näy samalla tavoin Sorsan persoonallinen tyyli kuin muistelmien alkupuolella. Mukaan tulee muistioita ja pöytäkirjoistakin on pitkiä pätkiä. Niitä ei kommentoida samalla tavoin omasta näkökulmasta kuin kirjan alussa.

Vuoden 1975 vaalien osalta Sorsaa askarruttaa kysymys tarvittiinkö gallupien lupaa 30 %:n kannatus ottamalla nuorten vaatimuksesta vuoden 1975 ohjelmajulistuk-

seen maininta liikepankkien ja vakuutuslaitosten ottamisesta yhteiskunnan hallintaan. Se kavensi Sorsan mielestä puolueen rekrytointipohjaa. Puoluehan ei saanut syksyn 1975 vaaleissa lisäkannatusta kasvavissa kaupungeissa, vaan perinteisessä teollisuus-Suomessa. Puolueen kannatuspohjan kaantumisen oli tapahtunut jo aikaisemmin. Paasion ja Sorsan johdolla oli puolueesta karsittu ”rönsyjä” sekä vasemmalta että oikealta. Sorsa oli tässä mukana aktiivisesti, olihan edellinen suuri hajaannus vielä lähellä, *vestigia terrent*. Pälkäneläiset herättivät palkoa omilla kokouksillaan, ja sitä lisäsivät tiedot myös Neuvostoliiton laskelmista pälkäneläisiin liittyen. Vanhat tannerilaiset taas olivat uhka herkille suhteille Kekkoseen ja Neuvostoliittoon sekä Paasion ja Sorsan asemallekin. Siksi heitä piti työntää pois tai neutraloida.

Jyväskylän kokouksen aikoihin 1975, kuten Sorsa toteaa, aatteellisten virtausten suunta alkoi jo kääntyä. Öljykriisin tuoma BKT:n lasku vaikutti yhteiskuntaan. Vaikka laskua oli helppo maksaa kasvattamalla Neuvostoliiton vientiä, se kavensi kuitenkin mahdollisuuksia. Kun Sorsan hallituksessa oli vahva edustus sekä maataloudella että palkkatyöläisillä, se kiristi kilpailua politiikan avulla jaettavasta hyvästä. Sorsa kuvaa kiinnostavasti, kuinka vaikeutuva taloudellinen tilanne pakotti ottamaan yhteyttä elinkeinoelämän edustajiin. Heillähän ei ollut edustajaa poliittisessa koneistossa. Sosiaalidemokraattien oli pakko ruveta ”oikeistoksi”, vaikka Korpilampi toteutuikin vasta Sorsan seuraavan hallituksen aikana. Siitä ei valitettavasti saada Sorsan näkökulmaa valaisevaa tietoa. ■